

Foto: Rein Hofman

Velduilen: verdwijnende nomaden?

Door: Gert Ottens

De velduil is één van onze weinige uilen die ook overdag actief is en zich dus wel eens goed laat zien. Tegelijkertijd is het één van de meest onbekende van de uilen, waarbij ook de zeldzaamheid een rol speelt. In sommige jaren worden delen van ons land echter ‘overspoeld’ door velduilen, een uitgelezen kans voor vogelaars en onderzoekers, en een uitdaging voor beschermers. Recentelijk waren 2014 en 2019 van die invasiejaren. In dit artikel een beschouwing van het voorkomen van de soort in Nederland en welke mechanismen daarbij een rol spelen.

Voorkomen in Nederland – vroeger en nu

De velduil is in Nederland een schaarse doortrekker en wintergast, al is het moeilijk aan te geven om welke exacte aantallen het gaat. Een waarneming overdag blijft een toevalstreffer en gezamenlijke slaappleatsen worden meestal bij toeval gevonden. Daar komt nog bij dat de aantallen nogal kunnen wisselen van jaar tot jaar, en dat is weer afhankelijk van de veldmuizenstand (de belangrijkste prooi-soort). Naar schatting brachten ongeveer 100-500 velduilen hier de winter door gedurende de laatste vogelatstelperiode in 2013-15, waarbij het maximum voor rekening kwam van een invasie in de winter van 2014-15 (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018). Ter vergelijking: in de pas drooggelegde Flevopolders - in de jaren '70 van de vorige eeuw - konden in de wintermaanden

destijds wel ruim 2.000 velduilen zitten (Bijlsma et al. 2001). Doortrek wordt maar weinig vastgesteld en dan met name in het najaar. Landtrektellingen suggereren dat de soort vooral in september-oktober doortrekt, met verplaatsingen tot in december.

De aantallen broedvogels zijn tegenwoordig ook behoorlijk beperkt en nemen al decennialang af. Want ging het tijdens de eerste broedvogelatlas van 1973-77 nog om 130-185 broedparen, ten tijde van de twee broedvogelatlas (1998-2000) was dit al afgenomen tot 35-45 paren. Tijdens het veldwerk voor de laatste VogelAtlas werden in 2014 maar liefst 80-100 broedparen vastgesteld, met dank aan een enorme piek aan veldmuizen. In ‘normale’ jaren is het nu een zeer zeldzame broedvogel, waarbij het om hooguit enkele tientallen paren gaat.

Foto: Rein Hofman.

Foto: Rein Hofman.

Buiten winters met veel veldmuizen zijn velduilen vooral aan te treffen op de Waddeneilanden en in polders langs de Wadden-, Noordzee- en IJsselmeerkust. Daarbij kunnen zich in bepaalde gebieden ook concentraties voordoen, tot enkele tientallen bij elkaar. In het binnenland zijn ze normaliter veel schaarser. Maar wanneer veldmuizen in meer dan gemiddelde aantallen voorkomen verschijnen de velduilen daar ook. Dat beeld zien we ook bij 'onze' broedvogels. In normale jaren ligt het zwaartepunt van het broedvoorkomen de laatste decennia op de Waddeneilanden. In de jaren '70 was de velduil nog een broedvogel van moerasgebieden (waaronder de Flevopolders, NW-Overijssel en de Peelen), maar die vroegere broedgebieden zijn verdroogd, bebost of verder in cultuur gebracht en daarmee ongeschikt geworden. In goede, muizenrijke jaren is de velduil tegenwoordig een bewoner van het boerenland.

Ecologie

Hierboven wordt er meermaals aan gerefereerd: velduilen zijn vogels die veelal een nomadisch bestaan leiden. De populatieomvang van de veldmuis - die van jaar tot jaar sterk veranderlijk is - speelt daarbij een bepalende rol. De vogels zwerven rond, over grote afstanden, en weten lokale/regionale muizenpieken daarbij feilloos te vinden. Mogelijk dat de vogels in een voorgaande winter al aan 'zien' komen dat er een muizenpiek aankomt? En misschien dat deze informatie op gezamenlijk slaappleatsen wordt gedeeld? Tijdelijk nemen de aantallen en verspreiding er dan toe, om zich vervolgens weer naar elders (soms over enorme afstanden) te verplaatsen als de muizenpopulaties instorten. Alleen tijdens het broedseizoen zijn ze even gebonden aan een bepaald gebied. In feite is dus sprake van een Europese broedpopulatie. Ringgegevens ondersteunen dit. Zo werden in Groot-Brittannië geringde velduilen teruggemeld uit Spanje, Malta en Nederland, terwijl Finse vogels

werden teruggevonden tot in Nederland, IJsland en België (Mikkola 1992). Ook na de invasie in Nederland in 2014 werd een in Nederland geringde vogel diep in Rusland teruggemeld.

Timing van het broedseizoen is ook afhankelijk van de aantallen veldmuizen, maar vindt meestal plaats van april tot in juli. Er is echter vastgesteld, o.a. in Nederland, dat velduilen bij een muizenpiek zelfs in december tot broeden over kunnen gaan, hoewel het broedsucces van deze legsels nihil was (Mikkola 1992). De legselgrootte varieert - alweer: afhankelijk van het voedselaanbod - van 2-13 eieren. De eieren worden met een leginterval van ongeveer 48 uur gelegd, soms tot een week of twee (Mikkola 1992). Ook dit is een aanpassing aan de voedselsituatie van dat moment. Niet alle jongen, zeker de late, zullen overleven als de muizenstand afneemt.

Invasies

Evenals in 2014 was er ook in 2019 (met name in sommige delen van Friesland) sprake van een veldmuizenuitbraak en een invasie van broedende velduilen. De invasie van 2014 is uitvoerig beschreven door Kleefstra et al. (2015).

De veldmuizen piekten in 2014 en 2019 vooral in regulier grasland op klei- en klei-op-veengronden. Het aantal broedende velduilen in 2014 op het Friese vasteland was minimaal 44 en staat voor 2019 op rond de 60. Tevens werden in beide jaren ook buiten Friesland broedgevallen gemeld in boerenland in Groningen, Gelderland en Utrecht.

De herkomst van de vogels die Nederland in 2014 en in 2019 bevolkten zou in Scandinavië kunnen liggen, waar nog flinke populaties voorkomen. Want bij eerdere superjaren voor velduilen in het

Foto: Rein Hofman.

Foto: Rein Hofman.

noorden van Europa (zoals in 2011, een van de beste velduilenjaren in bijvoorbeeld Zweden sinds vele jaren) werden in Nederland ook meer dan gemiddelde aantallen velduilen gezien. Naast de eerdergenoemde geringde vogel die naar Rusland verkaste, werd een andere - in 2014 in Friesland geringde - velduil teruggemeld in Denemarken (Kleefstra et al. 2015). Mogelijk een aanwijzing voor de herkomst van die invasie?

Bescherming

Een goed velduilenjaar plaatst beschermers, behalve dat ze er van kunnen genieten, ook voor problemen (of beter: uitdagingen), vooral in boerenland. De grondbroedende velduilen zijn er kwetsbaar voor verstoring, predatie en landbouwwerkzaamheden. Indien mogelijk worden de nesten beschermd door een hectare grasland eromheen ongemaaid te laten, waarvoor boeren een vergoeding kunnen krijgen. Het zijn veelal de boeren die de uilen tijdens werkzaamheden in het land opmerken en ze melden. Helaas zijn er toch nog verliezen, want sommige nesten worden te laat opgemerkt en sneuvelen alsnog. Andere nesten gaan verloren door predatie. Mensen die velduilen zagen vliegen of een nest vonden werden in piekjaren in Friesland dan ook opgeroepen dit meteen door te geven. Samen met grondeigenaren, uilenringers en weidevogelbeschermers brengt Sovon de velduilen in kaart en worden de nesten zo goed mogelijk beschermd.

Toekomst?

Ondanks de grote aantallen in 2019 ziet de toekomst er in Nederland slecht uit voor deze soort. Ook elders in Europa gaat het slecht met de velduil. Het is niet voor niets dat de velduil bij ons al op achtereenvolgende edities van de Rode Lijst van (broed)vogels staat, de laatste keer (2017) als 'ernstig bedreigd' (broedvogel), en 'bedreigd' als doortrekker en wintergast (Kwak et al. 2018). Een goed veldmuizenjaar kan dit niet verhullen en er is waarschijnlijk op korte termijn ook weinig aan te doen. De soort zal zich de komende jaren naar verwachting weer terugtrekken in de zeer weinige "bolwerken" die ons land nog rijk is, tot de volgende muizenpiek zich aandient. Maar gezien de situatie in de rest van Europa zullen deze mogelijk minder uitgesproken zijn.

Aan de andere kant kan de soort profiteren van braaklegging en aanleg van speciale faunaranden, vogelakkers, natuurbraakranden in het boerenland en wintervoedselveldjes, mits op grote schaal toegepast (Kwak et al. 2018). Dergelijke maatregelen zijn aantrekkelijk voor (veld)muizen en daarmee voor velduilen, waarmee muizenarme jaren mogelijk overbrugd kunnen worden. Maar aangezien ze zich vooral in regulier boerenland vestigen is dat des te meer reden voor een pleidooi om deze habitats te verbeteren, waardoor ook daar in veldmuisarme(re) jaren ruimte is voor een basispopulatie velduil die groter is dan de nu kwijnende populatie (zie ook Kwak et al. 2018). De toekomst zal uitwijzen of deze nomaden nog steeds terecht kunnen in ons boerenland.

Literatuur

- Bijlsma, R.G., Hustings, F. & Camphuysen, C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. Haarlem/Utrecht.
- Kleefstra R., Barkema L., Venema D.J. & Spijckstra-Scholten W. 2015. Een explosie van Veldmuizen, een invasie van broedende velduilen in Friesland in 2014. Limosa 88: 74-82.
- Kwak, R., van Beusekom, R., Foppen, R., Louwe Kooijmans, J., & de Pater, K. 2018. Bedreigde vogels. Zeist.
- Mikkola, H. 1992. Owls of Europe. Londen.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018. Vogelatlas van Nederland. Nijmegen.

Foto: Rein Hofman.